

sions, un recull de referències bibliogràfiques i uns annexos en què hi ha una entrevista al fillol d'Isidor Macabich —que signa aquesta ressenya—, a més d'un apèndix fotogràfic i documental.

Alguns dels treballs publicats al volum IV de la *Historia de Ibiza. Costumbrismo* són obviats perquè no són originals de Macabich, sinó reproducció de textos d'altres autors sobre el folklore eivissenc, o perquè fan referència a aspectes de cultura material sense gaire connexió amb l'etnopoètica. Així mateix, cal tenir en compte que, a part dels articles de premsa recollits per Macabich en aquest volum, són molts altres els que va publicar al llarg de la seva vida als periòdics locals sobre temes de cultura popular, normalment sota l'epígraf «De la tierra». Macabich va seleccionar per al volum IV de la seva *Historia de Ibiza* els que li van semblar més interessants, però una recerca minuciosa permetria completar la visió de la seva extensa aportació al costumisme de les Pitiüses.

Tant els textos introductoris com les fitxes en què es presenta cadascuna de les obres estan ben documentats i referenciats. Només s'hi pot fer alguna petita matisació de detall. Per exemple, l'origen del cognom Macabich (pronunciat com si la grafia fos *Macabitz*) és evidentment eslav, però no necessàriament serbi, com apunta Gomila. Els rebesavis del canonge eivissenc procedien de Venècia i el document més antic que hi fa referència escriu el cognom com a *Matcovitz*, una forma que he pogut documentar a Croàcia, però que també podria ser eslovena...² La referència que es fa a Isidor Macabich com a creador de la Biblioteca de la Caixa de Pensions l'any 1935 també és probablement exagerada: Macabich hi degué tenir una influència considerable, però no devia ser qui va prendre la decisió de fundar-la. En qualsevol cas, el que resulta més convenient de puntualitzar és que el *Refraner* que reproduïx Macabich al volum IV de la *Historia de Ibiza* —tot i que li va proporcionar Antoni Costa Ramon, secretari de redacció de la revista *Ibiza*— és substancialment el mateix que havia recopilat i publicat a les pàgines d'aquella revista Antoni Juan Bonet.³

Cap d'aquests minúsculs detalls afecta la qualitat de l'estudi de Joan Gomila, que documenta minuciosament cadascuna de les obres seguint l'esquema que exposa a la p. 49 del seu treball: «Títol», «Referència bibliogràfica primera», «Referències posteriors», «Classificació del gènere (rondalles, llegendes, etc.)», «Resum», «Continguts», «Comentari/Valoració», «Fragment il·lustratiu» i «Referències posteriors».

Són especialment remarcables els comentaris a la tipologia de cada rondalla, seguint la classificació de l'Índex Aarne-Thompson-Uther (ATU), i els referents a cada peça del *Romancer tradicional eivissenc*.

En definitiva, ens trobem davant d'una publicació solvent i útil no sols per a qualsevol que vulgui aproximar-se a l'obra folklòrica d'Isidor Macabich, sinó al coneixement dels estudis sobre el folklore d'Eivissa i Formentera.

Isidor MARI MAYANS
Institut d'Estudis Catalans

GUARDIOLA I PEREIRA, Elena / CIFUENTES I COMAMALA, Lluís / SALA I PEDRÓS, Joan (2023): *El receptari de Joan Martina (Sabadell, 1439). Estudis i edició facsímil*. Barcelona: Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya, 174 p.

Amb motiu de la celebració, a Sabadell, del XXII Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana (10 i 11 de novembre de 2023), Elena Guardiola i Pereira, presidenta de la Societat Catalana

2. MARI, Isidor (2017): «Els primers anys d'Isidor Macabich», revista *Eivissa*, núm. 62. Cal entendre que és un error de picatge que el segon cognom de l'avi de Macabich, natural de Cartagena i afincat a Eivissa, aparegui accentuat (*Pàvia*) quan hauria de ser *Pavía*.

3. En vam fer una edició fa pocs anys: PÀMIES, Víctor / MARI, Isidor (2021): *El refranyer eivissenc d'Antoni Juan Bonet*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs.

d'Història de la Medicina, Lluís Cifuentes i Comamala, professor del Departament de Filologia Catalana i Lingüística General de la Universitat de Barcelona i coordinador del grup de recerca *Sciència.cat*, i Joan Sala i Pedrós, president de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques i de la Salut de Catalunya i de Balears i president del XXII Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana, desitjaren fer conèixer un tast de la història mèdica de Sabadell i del Vallès Occidental.

Tal com exposen al pròleg de l'obra de la qual fem recensió, les possibilitats eren diverses, i podien centrar-se tant en metges —la cirurgiana Agnès Manzilla (segle XVII), el cirurgià Anton de Borja (c. 1673-1751), el metge Antoni Bosch i Cardellach (1758-1829)— com en institucions —l'Hospital de pobres, fundat en el segle XIII. Es van decantar cap al receptari mèdic del sabadellenc Joan Martina (1439) ateses la seua antiguitat, el fet de ser una mostra de la medicina popular, i les facilitats que per a la reproducció facsimil del manuscrit va oferir el seu propietari actual, que és la Bibliothèque-musée Inguimbertine, de Carpentras (Valclusa, França). Consisteix en un recull de receptes d'ajuda domèstica, per a ús personal, que està redactat en català amb alguns paràgrafs i frases en llatí. Els editors destaquen del manuscrit tant la seua importància històrica com el fet d'estar orientat a preservar la salut de tothom.

Al llibre s'inclou la reimpressió de l'edició del receptari que Josep Perarnau i Espelt va publicar en el número 11 de la revista *Arxiu de Textos Catalans Antics* (1992), on ocupa les p. 289-328. A la reimpressió s'ha preservat la disposició original de les pàgines de l'article. Josep Perarnau hi descriu, i estudia des del punt de vista històric, el ms. 126 de la Bibliothèque Inguimbertine, on, en un volum factici, és inclòs el text de Martina. A continuació exposa les seues pacients i intenses recerques a l'Arxiu Municipal de Sabadell, fetes amb l'objectiu d'identificar Joan Martina, i ho aconsegueix en la persona del fill fadristerm d'en Pere Martina, prohom sabadellenc propietari d'un molí i d'un mas amb la terra corresponent. No consta que Joan tinguera cap títol universitari, ni es coneix la seua professió, però Perarnau el considera una persona amb certa formació, atès un document de protesta i demanda que escrigué al batlle de Sabadell en nom del seu germà hereu. Si aquesta persona és l'autora del manuscrit, Joan Martina complia les característiques dels compiladors de receptaris mèdics domèstics, és a dir, les de ser una persona aliena al món de la medicina, amb certa formació cultural, que recull unes receptes mèdiques per a ús casolà.

Josep Perarnau descriu les dificultats específiques que va trobar en el procés de transcripció: l'equivalència de la grafia per a «x» i per a «y»; el valor només d'una de les dues lletres en el grup consonàntic «sc»; la correcció, a l'original, dels errors de grafia per mitjà de repetir els mots, però sense ratllar els errors; les línies horitzontals d'abreviatura sobre mots i sense que tingueren cap equivalència en lletres; la manca de «ç», etc. Les rectificacions introduïdes en la transcripció s'apunten, a peu de pàgina, escrivint el mot tal com s'ha transcrit i, al seu costat, separada per dos punts, la grafia amb què apareix al manuscrit. També s'apunta, a peu de pàgina, el possible significat de paraules de difícil interpretació, així com alguns altres comentaris que faciliten la comprensió del text original. L'article es clou amb una taula alfabètica de mots, exclosos els llatins, on el lema inicial de cada entrada està normalitzat i és seguit per totes les grafies amb què apareix al text, així com pel número de la recepta en què es troba cada grafia.

Quant al contingut del manuscrit, està constituït per una introducció que inclou la signatura i la data, «nou del mes de juny de l'any MCCCCXXXIX en Sabadell» i, a continuació, s'ofereixen 119 receptes distribuïdes entre un cos principal, amb 105 receptes, i quatre d'afegits, amb 1, 9, 1 i 3 respectivament. Cada recepta s'inicia amb la malaltia per a la qual està indicada i se segueix del mot «pren» i, molt menys freqüentment, per «hages», i tots dos mots vindrien a substituir el llatí «*recipe*», que es pot trobar en els vademècums mèdics professionals de l'època, encara que estiguen redactats en català.¹ Les unitats de mesura no s'hi ofereixen, amb les excepcions d'alguna «cullerada», d'alguna «manada» ('manoll') i del contingut de la recepta 119, on els components contra el poagre es mesuren

1. Així es veu, per exemple, tot i que més que un receptari és un tractat de medicina pràctica, al *Patit tractat sobre lo regiment en temps de hepidèmie* (segle XV). Edició i estudi lingüístic de Joan Veny (1985), dins *Homenatge a Antoni Comas*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 545-567.

en unces (dotzena part d'una lliura). S'hi troben remeis contra malalties de persones i de bèsties, junt a d'altres que poden causar estranyesa al lector actual, com són aquells destinats a mantenir la casa lliure de mosques o per «aturar coloms». La recepta 115 presenta un eixarm, en latí, per recuperar un esclau fugitiu.

El manuscrit és important, a parer nostre, des de diversos punts de vista, com ara el mèdic, el lingüístic, l'històric, el social i el cultural. S'hi troben noms obsolets de malalties, com «buba negra» [31]² per 'àntrax'; «brià» [51] per 'èczema'; «foc salvatge» [30] per 'herpes zòster', o «poagre» [119] per 'artritis gotosa al peu'. Altres voltes desperta curiositat la identificació d'un determinat mal, com és el cas del «mal de rosa» [9], ja que així es designava, al principi de ser descrita, la 'pehagra', definida com a espècie morbosa a començaments del segle XVIII, i, per tant, se li ha de buscar un altre significat al nom en el segle XV, de manera que, si en realitat s'hi vol dir «rosa», és probable que es parle de la 'rubèola'. La presència d'una recepta contra les «glànoles» [14], és a dir, 'bubons', i d'una altra contra el seu sinònim «buba» [103] pareix indicar, com és freqüent a aquest receptari, que s'ofereixen dos tractaments diferents per a la mateixa afecció, però la lectura acurada de l'inici de la recepta 103: «A mal de buba, on molt hom mor», diferent de la 14: «A persona que ha glànoles», pot ser que indique, en la 14, un tractament per als casos esparsos de bubes, mentre que la redacció de la 103 indueix a pensar en el tractament d'aquelles bubes que apareixen, com a accident, en el si d'una passa epidèmica. Un exemple curiós de tractaments diferents per a, possiblement, una mateixa malaltia el mostren les receptes 83, que s'inicia amb «A berrugas», i la 23, que ho fa amb «A persona que ha fic». Hui «berruga» i «fic» es prenen per mots sinònims.

La recepta 71 comença així: «Si algú ha tabustol en l'orella»; i s'hi exposa un tractament per al fenomen que hui es coneix amb el neologisme *acufen*. Sota l'entrada «tabustol», el *Diccionari català-valencià-balear* no recull l'accepció que se li dona al manuscrit de Joan Martina, és a dir, 'sensació de soroll en absència d'estímul extern'. En medicina, antigament, aquest fenomen es designava amb el llatí *tinnitus*. Es pot deduir que, a banda de ser ja un fenomen conegut pels metges, en el segle XV se li aplicava el nom català aparegut al text. Al *Diccionari de medicina* de Corachan es recull el símptoma sota les entrades «*Tinnitus aurium*» i «brunzit».

Podria semblar que l'actual medicina tecnològica està molt allunyada, en el temps, de la medicina popular que conté el manuscrit de Joan Martina, però no és així si pensem en algunes pràctiques de sanadors que encara eren vives a mitjans del segle XX, com ara tractar les berrugues amb friccions de sal, tal com es recomana a la recepta 23, o intentar curar la tos ferina en xiquets aplicant-los un gripau al pit durant una nit. Tampoc els eixarms suposadament guaridors ens són llunyans, perquè no era infreqüent, en ple segle XX, tractar les revinclades, de persones i de cavalleries, aplicant un massatge sobre la part lesionada al mateix temps que, en veu baixa, es recitava una oració que rebia el nom de «recalcada», i la fórmula d'aquest eixarm es transmetia, en secret, de la persona que la coneixia a altra persona de la seua confiança.

Amb la redacció del paràgraf anterior no s'ha pretès atorgar el mínim crèdit, més que aquell de placebo, a cap formalitat suposadament guaridora que es troba al manuscrit, sinó fer palès que l'ambient social i cultural en què es va escriure ha persistit fins a temps relativament recents, i aquest punt de vista afegeix importància al text escrit per Joan Martina i editat per Josep Perarnau.

En el capítol «El receptari de Joan Martina, de Sabadell, en el context d'aquest gènere mèdic», que ha escrit expressament per a aquest llibre, Lluís Cifuentes concreta les característiques dels receptaris mèdics i els diferencia d'altres textos mèdics baixmedievals i reinaxentistes, com són els llibres receptaris, els antidotaris i els tractats de medicina amb finalitat pràctica. A partir del segle XIII es va desenvolupar, a Europa Occidental, el sistema universitari d'ensenyament, i l'aprenentatge de la medicina en formava part. Però el nombre de metges formats en un estudi general, anomenats pròpiament físics, eren escassos i cars, i el comú de la població recorria a metges amb formació extrauniversitària de caràcter

2. Entre claudàtors figura el número de la recepta on es troba el nom esmentat.

gremial, com eren els cirurgians i els barbers, tant homes com dones, cristians, jueus o musulmans. Aquests metges empírics, per conservar un cert prestigi professional, i per superar els exàmens que havien de passar per exercir en algunes poblacions, van accedir a part dels coneixements dels físics racionals, i ho van fer en llengua vernacla —metges romancistes—, quan els universitaris empraven el llatí en el seu aprenentatge —metges llatinistes.

Els metges romancistes van recórrer, per a l'exercici de la seua professió, a traduccions i a obres originals en romanç, així com a resums d'aquestes que eren fàcils de memoritzar i que, a més, utilitzaven a manera de vademècum. N'és un exemple el *Patit tractat*, esmentat a la nota 1, el qual ofereix un seguit de mesures contra la pestilència, tant profilàctiques com, sobretot, en forma de receptes curatives. A més de servir per a la pràctica personal, també es redactaven per a ús de la població general, com es palesa a la pàgina 562 del *Patit tractat*: «E per tal com en aquests acçidents se esdevé a vegades en loch ont no ha metge, serà posat así lo regiment curatiu de le febre pestelenciall», i segueix un recull de deu receptes.

En els ambients burgesos sense relació amb l'exercici de la medicina es va desenvolupar, al mateix temps, un interès pel manteniment de la salut, i, amb aquest objectiu, algunes persones il·lustrades van recollir receptes mèdiques per a ús familiar. Són els anomenats per Cifuentes «receptaris mèdics domèstics», als quals pertany el de Joan Martina.

Després de definir el gènere, Cifuentes exposa a la taula 1, per ordre d'escriptura, la malaltia per a la qual està indicada cada recepta en el manuscrit de Martina, i crida l'atenció que l'ordre no segueix cap lògica mèdica, de manera que per a les dents i la boca hi ha les receptes 25, 26, 27, 95 i 101; contra febre, les 2, 5, 39, 49, 106 i 109, etc. Aquest fet és evident en la Taula 2, on les receptes s'agrupen segons la malaltia.

A continuació s'analitza l'edició de Josep Perarnau, assenyalant-ne els errors de transcripció i les diferències amb allò que hui es considera adequat en les edicions de textos catalans antics. Lluís Cifuentes apunta que una edició inadequada pot causar problemes en l'elaboració dels vocabularis històrics.

Cal considerar, en reconeixement a l'estudi de Josep Perarnau, que fa trenta anys, quan va editar el manuscrit, no eren a l'abast obres essencials de recerca. Hui, glossaris com la *Sinonoma Bartholomei* i l'*Alphita*, antidotaris com l'*Antidotarium Nicolai* o el *De materia medica* de Dioscòrides en les edicions d'Andrés de Laguna o de Pierandrea Mattioli són accessibles per mitjà d'una simple cerca electrònica. Perarnau només esmenta, com a obra lexicogràfica en la seua edició, el *Diccionari català-valencià-balear*. També són molt útils, i de fàcil accés per mitjà d'un cercador, aquelles obres similars a l'estudiada, ja que el contrast entre el text considerat i altres de contingut similar, escrits en el mateix o en diferent idioma —textos paral·lels—, és molt útil per a la comprensió del primer. A més, l'estudi dels documents mèdics antics requereix una col·laboració interdisciplinària on s'impliquen filòlegs, paleògrafs i historiadors de la medicina i de la farmàcia, com observa Lluís Cifuentes, i aquesta col·laboració no sempre és possible.

Al capítol també es comenten les edicions, escasses, que hi ha d'altres receptaris mèdics en català, tant professionals com domèstics. Dels professionals són el *Receptari de mestre Miquel*, de començaments del segle xv, que, a més, afegeix l'interès d'estar inclòs en una miscel·lània mèdica; el *Receptari de Ravenna II*, escrit a Itàlia, en la segona meitat del segle xv, del qual seria interessant fer un estudi sobre el canvi de codi, ja que, a banda d'aquelles en català, conté receptes escrites en italià, en castellà i en llatí; i el tercer receptari mèdic professional editat es deu a un metge jueu de la Catalunya del Nord, que el va redactar en hebreu, però amb mots catalans aljamiats, com és freqüent en altres obres mèdiques, no necessàriament receptaris, degudes a metges catalans jueus.³ Quant als receptaris mèdics domèstics editats, Cifuentes esmenta i comenta el *Receptari de Misser Joan*, de probable autor valencià; el *Receptari de Bartomeu de Verí*, compilat per un jurista de Mallorca, i el *Receptari de Joanot Valero*,

3. Com a exemples, tenim «Abraham Ben Solomon Hen's Tractatulus de pestilentia», escrit per un metge jueu barceloní en el segle xv, editat per Gerrit Bos i Guido Mensching a *Jewish Studies Quarterly*, 18, 2011, p. 32-63; i *Over pestachtige koorts en. Hebreeuwsh met nederlandshe vertaling*, escrit a Besalú per Abraham Caslari, i editat per Hermanus Pinkhof (Amsterdam, 1891).

un tintorer que l'elaborà, per a ús propi, com un recull de receptes moltes de les quals es podrien qualificar, hui, com a remeis de la medicina laboral.

El capítol «El receptari mèdic baixmedieval i renaixentista: un gènere vernacle» és una reproducció de l'article publicat per Lluís Cifuentes el 2016.⁴ En ell es defineix el gènere de receptari mèdic i se'l situa en el context mèdic, social i cultural de l'època, circumstància que el converteix en una introducció imprescindible per a la comprensió d'aquests tipus de textos. Podria prendre's aquest capítol, almenys des del punt de vista de l'historiador, per la part essencial del llibre, i la reimpressió de la transcripció de Josep Perarnau seria un exemple del gènere que el capítol analitza.

Cifuentes concreta, detalladament, els significats del mot «receptari» en l'edat mitjana i en el Renaixement, el situa després en el camp de la medicina i, dintre d'aquest, estableix les diferències que hi ha entre «llibre receptari» i «receptari mèdic», i afegeix la separació entre les dues varietats del segon: el «receptari mèdic professional» i el «receptari mèdic domèstic». Aquesta definició es mostra essencial per reivindicar el caràcter de «gènere vernacle» per al «receptari mèdic domèstic». A més, s'estudien les característiques de cada gènere i s'ofereixen sengles taules on es recullen els exemplars que se'n conserven, així com aquells dels quals se'n té notícia per atestacions documentals en inventaris de béns.

En el capítol esmentat es repassa també la història del «receptari mèdic», s'amplia el ventall del seu estudi i es destaca, a banda del camp mèdic, l'ambient social i cultural en què va néixer. Així, se situa la seua aparició a finals dels segle XIII i començaments del XIV, coincidint amb la fundació de les universitats. La pràctica mèdica va passar d'art a ciència quan se la va dotar d'una base teòrica racional, recollida dels escrits d'Hipòcrates i de Galè, i el seu prestigi va arrelar en la societat burgesa que estava desenvolupant-se. La demanda de remeis mèdics, eminentment pràctics, per part de certs sectors culturals de la nova societat va tenir com a conseqüència l'aparició de col·leccions de receptes compostes de productes fàcils d'obtenir i a l'abast de l'economia de l'usuari, com es pot comprovar amb la lectura del receptari de Joan Martina.

Els antecessors d'aquestes obres es troben en les infermeries dels convents de l'alta edat mitjana, on certs frares estaven especialitzats en l'elaboració de fórmules per guarir, i en les col·leccions d'*experimental*, amb finalitat pràctica, escrits per metges llatínistes. Però la demanda social per part dels ambients ciutadans cultes la van satisfer uns escrits d'origen universitari coneguts com a *pauperers*, el nom dels quals obeïa al caràcter llec en medicina ('pobre en aquesta ciència') de les persones a les quals anaven adreçats. Cifuentes en destaca el *Thesaurus pauperum*, atribuït a Pere Hispà, futur papa Joan XXI, que va ser prompte traduït del llatí original a les llengües vulgars i va tenir gran influència en els ambients extrauniversitaris, tant de metges com de *pauperis*, i va servir com a model i font per als compiladors de receptes. Centrant-se en el receptari mèdic domèstic, i gràcies als inventaris de béns, se'n pot seguir la difusió social, i com a compiladors i propietaris predominen els membres de la societat burgesa benestant.

Entre els manuals d'ajuda mèdica domèstics es trobaven també aquells destinats a la preservació de la salut, que aconsellaven mesures higièniques per a l'adequada regulació de les sis coses no naturals, establertes per Galè: llum i aire; menjar i beure; exercici i repòs; son i vigília; ingestió i excreció; control dels accidents o emocions de l'ànim. Apunta Cifuentes que eren obres tancades, en el sentit que no admetien ampliacions. Els receptaris completaven les obres anteriors i estaven oberts a afegits fets pel propi compilador, per altres membres de la família i, a voltes, pels descendents.⁵ A més, s'hi podien recollir remeis populars transmesos per tradició oral.

4. Dins BADIA, L. / CIFUENTES, L. / MARTÍ, S. / PUJOL, J. (ed.) (2016): *Els manuscrits, el saber i les lletres a la Corona d'Aragó, 1250-1500*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 103-160.

5. Tot i no ser un receptari, sinó un tractat pràctic dedicat a combatre només la pestilència, el *Patit tractat*, ja esmentat, segueix les modalitats exposades al text, ja que s'obri amb indicacions per regular les sis coses no naturals, se segueix d'unes receptes preventives contra verí pestilencial i la part final és un recull de receptes amb intenció curativa.

El receptari mèdic es caracteritza per estar redactat per un compilador, el qual ha fet prèviament una tria de receptes segons la seua utilitat, escrites per diferents autors, i no té, per tant, una actitud passiva front a la seua obra. Quan signa l'escrit té consciència de transmetre uns coneixements útils procedents de la medicina universitària, de la medicina popular i de creences màgiques, i ho fa preferentment en la llengua vulgar pròpia, però amb la coexistència del llatí i d'altres codis vernacles. El compilador i els usuaris pertanyen al mateix estatus social i a l'ambient extrauniversitari, almenys en medicina. Les característiques que acabem de resumir a partir del contingut del capítol duen Cifuentes a afirmar que ens trobem davant d'un gènere «vernacle», entès el concepte més enllà de la llengua, important per a la història de la medicina. Reclama, així, per a aquest sector del coneixement mèdic el lloc que li correspon com a «creació autònoma del saber respecte del focus universitari», tal com s'ha fet amb la filosofia vernacle i amb la teologia vernacle.

El llibre conté notes complementàries al capítol «El receptari de Joan Martina, de Sabadell, en el context d'aquest gènere mèdic», i una bibliografia, molt extensa, al final de «El receptari mèdic baixmedieval i renaixentista, un gènere vernacle». Inclou, a més, a continuació de la transcripció i de l'estudi de Josep Perarnau i Espelt, la reproducció facsímil del manuscrit.

L'estudi de les obres mèdiques baixmedievales i renaixentistes en català es veu complicada per la necessitat, imprescindible, d'haver de fer-se des de diferents camps d'especialitat. Per aquest motiu és d'agrair tota aportació que facilite la tasca als estudiosos interessats en la matèria. L'agraïment s'ha d'aplicar a aquest llibre per la manera com delimita el concepte de receptari mèdic, el contextualitza en el temps i en l'ambient social en què neix, i en destaca la importància com a gènere vernacle. Quant a la reproducció de l'edició del manuscrit, l'interès rau tant en la revisió del remarcable esforç fet per Josep Perarnau com en les rectificacions, i les observacions sobre la correcta edició actual d'aquests textos, que aporta Lluís Cifuentes. Per la seua part, el lector es veu immers en un món mèdic que, malgrat la distància temporal, no li resulta massa aliè.

Francesc CREMADES

GULSOY, Joseph (2024): *Els parlars d'Énguera, Anna, Xella, Bolbait, Navarrés, Quesa i Bicornb. El 'Vocabulario de Enguera y de la Canal de Navarrés'*. Amb la col·laboració de Jaime Barberán Juan i Vicent F. García Perales. Edició a cura d'Emili Sáez. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 519 p.¹

GULSOY, Joseph / GARCÍA PERALES, Vicent F. (2023): *Antología de la literatura enguerina*. Anexo del *Vocabulario de Enguera y de la Canal de Navarrés*. Enguera: Ayuntamiento de Enguera / Instituto de Estudios Territoriales El Caroig, 371 p.

Joseph Gulsoy veu culminada la seva obra magna, concebuda fa més de seixanta anys, amb la publicació d'aquests dos volums que aquí ressenyo, i que l'autor pot finalment contemplar des de la talaia d'una saviesa centenària. Són dos volums en què Gulsoy, home savi i generós, ha volgut que s'expliciti la col·laboració o la coautoria amb altres persones, una de les quals el va ajudar en els inicis d'aquest llarg camí (Jaime Barberán Juan), i les altres dues han contribuït a la culminació de l'obra anhelada (Vicent F. García Perales² i Emili Sáez). I cal tenir en compte que ressenyo aquests dos volums d'acord amb l'ordre lògic dels seus continguts (l'estudi lingüístic i el *Vocabulario*, en primer lloc; i a continua-

1. Potser haurà cridat l'atenció del lector la duplicitat accentual *Énguera / Enguera*. Tornaré sobre la qüestió a propòsit del seu tractament al *Vocabulario* de Joseph Gulsoy. De moment indico la preferència per *Énguera* en la meua redacció personal.

2. *García*, amb accent gràfic, és com figura el nom de l'amic i col·lega Vicent, que en les publicacions en valenciana sol escriure el seu primer cognom sense l'accent (*Garcia*).